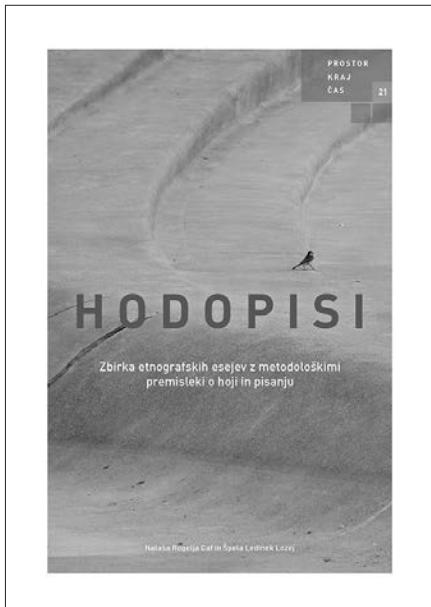

NATAŠA ROGELJA CAF IN ŠPELA LEDINEK LOZEJ: Hodopisi. Zbirka etnografskih esejev z metodološkimi premisleki o hoji in pisanju.

Založba ZRC (Prostor, kraj, čas 21), Ljubljana 2023, 215 str.

V zbirki Prostor, kraj, čas je izšla zbirka etnografskih esejev, sad kreativnega meandriranja med strogo konceptualizirano znanostjo in literarnim pisanjem avtoric Nataše Rogelja Caf in Špele Ledinek Lozej, ki izven ustaljenih okvirov premišljata hojo in pisanje, dve (pogosto) samoumevni metodi etnološkega in antropološkega raziskovanja. Na nevsakdanjost pristopa nakazuje že sam naslovni neologizem *Hodopisi*, ki ga avtorici opišeta kot »efemerne odtise gibljive meditacije« in »ustvarjalno-raziskovalne etnografske dogodke, ki sledijo (na) ključnosti korakov in nikoli končanemu dolgemu pogovoru« (str. 13).

V knjigi so zbrani tako konceptualno strožje zamejeni razmisleki o hoji in pisanju v antropologiji kot tudi njihova aplikacija v sedmih antropoloških esejih, porojenih na raziskovalnih poteh, ki sta jih avtorici prehodili. Avtorici se najprej ustavita pri hoji v njeni večplastnosti, od hoje kot telesne tehnike do njenega mesta znotraj nove paradigme

mobilitnosti, čutne antropologije ter antropologije čutov in utelešenja (angl. *embodiment*). Hoja, ki ima skupni cilj, je informativna, omogoča uglasitev z okoljem, uporablja telo raziskovalca kot inštrument zaznavanja v opazovanem času in prostoru ter omogoča soustvarjanje znanja v skupini hodečih. Hoje pa ne analizirata zgolj kot spoznavnega orodja ali metode preučevanja v predstavitvi terena, ne ustavita se pri intervjuju med hojo in pridružitvi hodečemu pri njegovi dejavnosti, pač pa osvetlita tudi s hojo prepletene metodologije, umetnost ter aktivizem. Po pregledu različnih obravnjav hoje pri tujih in slovenskih avtorjih se avtorici ob zavedanju, da v 21. stoletju vsakodnevna »nujna« hoja izginja in jo zamenjuje rekreativna hoja, lucidno sprašujeta, ali ni pritegnitev hoje v raziskovalni proces mogoče razumevati kot dejanje časa, ki se lahko ujame v fascinacijo »neomadeževane izkustvene neposrednosti« in reproducira ideološko manipulacijo.

Tudi drugega očičišča – pisanja – ki je bilo v antropologiji vse do literarnega obrata v 80. letih 20. stoletja nereflektirano, se Nataša Rogelja Caf loteva večplastno, in sicer pisanje osvetljuje kot predmet in metodo raziskovanja, pa tudi kot refleksijo antropološkega pisanja samega. V historiatu antropološkega pisanja posebej naglasi literarizirano antropološko pisanje, tudi s pomočjo navedkov kanoniziranih antropoloških piscev, ki plastično prikazuje različno upovedovanje terenskih izkušenj. Nadaljevanje *Hodopisov* sledi temeljnemu konceptu literarnega obrata, ki ni samo razrahljal pisanja, pač pa tudi opustil iskanje »pravih« pomenov in razkril raziskovalčevo pozicijo. Pri združevanju hoje in pisanja, ki sta večplastno povezana tako v me-

todološkem kot epistemološkem smislu, gre za spajanje inteligibilnega s čutnim, etnografsko pisanje pa postane način udeležbe v svetu.

Bogato nelingvistično védenje, ki ga dobi raziskovalec pri vsakem opazovanju z udeležbo in ga je težko predstaviti in o njem pisati v klasično koncipiranih znanstvenih besedilih, se tako razpira v sedmih raziskovalnih esejih poti, ki sta jih avtorici prehodili v različnih časovnih obdobjih in v različnih personalnih konstelacijah.

Avtorici najprej reflektirata svojo prvo pot po sledih šavrinske trgovke Marije med Gračiščem, med vasmi nad Buzetom in Trstom, ki sta jo prehodili še kot študentki. Pokrajino, skozi katero sta hodili, sta zrla kot napolnjeno z Marijinimi biografskimi podatki. Etnografski esej je tako sad podoživljanja raziskovalne poti, ki sta jo prehodili pred skoraj tridesetimi leti, in poznejše refleksije. S hojo sta pridobili večplastno razumevanje raziskovanega, obenem pa sta prepoznali lastno podobnost s trgovkami, ki sta jih raziskovali. Njuna raziskava ni doprinesla le k popularnemu in znanstvenemu diskurzu o Šavrinkah, pač pa sta »zabredli« tudi v prakse sogovornikov, po metodološki plati pa naredili prvi korak iz strogega znanstvenega besedila v bolj hibriden žanr fotostripa.

V drugem eseju Špela Ledinek Lozej opiše mobilno opazovanje z udeležbo pri odgonih in prigonih živine v bohinjski planini Krstenica in pri iskanju opuščanih kazonov (stanov) na Matajurju ter večplastnost praznika transhumance pod planino Pecol pod Montažem. Avtorica svoje delo opredeli kot terensko delo med (raziskovalno) hojo, ki zaobjema tako intervjuje med hojo kot opazovanje z udeležbo in pridružitve pri opravkih. V gorskih pohodih z bovškim

* Marjeta Pisk, dr. interkulturnih študijev, znanstvena sodelavka, ZRC SAZU, Glasbenonarodopisni inštitut; marjeta.pisk@zrc-sazu.si.

kozarjem (pastirjem drobnice) in gospo, ki je svoje otroštvo preživljala v planini, kjer je tudi umrl njen oče, avtorica ni razkrivala samo življenjski zgodbi sogovorcev, pokrajina se ni spreminjala le v dogajališče življenjske zgodbe, pač pa je skupna hoja omogočala tudi vstop v drug kraj in čas, obenem pa jo je uvedla v novo vlogo: pisanje uvodnika v knjigo o življenju na planinah in v vlogo pripovedovalke in vodičke. Prebojnost skupne hoje se je pokazala tudi pri raziskavi v Zahodnih Julijskih in Karnijskih Alpah, še posebej ob lokalnem prazniku transhumance. Hoja namreč omogoča navezovanje stikov, skupne izkušnje in vzpostavlja skupni cilj (str. 92), zato so kljub nestrukturiranosti in manjši artikuliranosti intervjuji med hojo bolj sproščeni in zaupni, zunanje spodbude kar vabijo k upovedovanju, raziskovalcu pa pomagajo k boljšemu razumevanju slišane.

V nadaljevanju avtorici sledita spoznanjem, pridobljenim med t. i. hodinarji (angl. *walking seminars*) – etnografskimi pohodi z njunimi sodelavci – ki so sledili metodološkemu napotkom pobudnika tovrstnih pohodov Nicka Shepherd, naj udeleženci različnih disciplin razmišljajo o vnaprej pripravljenem vprašanju ter v diskusijah sooblikujejo odgovore na zastavljeno vprašanje (str. 95). Nastali eseji so tako nadgradnja terenskih zapisov in dnevnik, razmišljanje v pisanju, ki mu predhodi hoja (str. 112). Poleg opisa poti avtorici v eseju razgrneta tudi svoje doživljanje: občutke in osebna razmišljanja, nastala med terenskim delom in po njem, ki na koncu navadno niso vključena v znanstvena besedila. Besedilo ima tako sidrišča v pokrajini, po kateri hodita, hkrati pa sproža tudi razmisleke o hoji kot (ustrezni) metodi raziskovanja: ali je bolj primerna za sondažo terena – ki je pogosto prepletena s pogledi lokalnih vodičev in skrbnikov, ki so prvi pripravljene uvesti raziskovalca v lokalno okolje – ali za poznejše preverjanje podatkov ... Prvi hodinar, namenjen utrjevanju raziskovalne skupine in njenemu vstopu na polje kritičnih dediščinskih študij,

je potekal po delu Evropske pešpoti E12 in Stezah graničarjev od Sečovelj do Škofij. V eseju *Od meje do meje in onkraj* sta izpostavljena skupna hoja in grajenje znanja v dialogu, še posebej v večernih diskusijskih delavnicah. Drugi esej se sprehodi po blatnih stezicah Porabja, srečanjih s sogovorniki in označbah evropskih projektov ob poti. Gre za primer hodopisne meditacije, ki zaobjema tako človeške kot nečloveške akterje na poti ter odstira različne plasti videne in spoznanega, pa tudi različne razloge zanje, med drugim tudi dejstvo, da so muzejske reprezentacije dediščine »tipičen« produkt evropskih projektov. Vse to prebuja v avtorici številna vprašanja, ki dajejo bralcu iztočnice za samostojni ali pa ponovni razmislek.

Eseji, čeprav vsi nastali kot rezultat hodinarjev, so med seboj različni in izražajo specifične hodinarjev, predvsem pa premislekov, ki so jih sprožali. Tretji, *Med pozabo, spominom in zgodovino koroških grap*, je podnaslovljen Po sledeh literature, saj je hodinar uokvirjala literatura koroških pisateljev, predvsem dela Maje Haderlap, namenjen pa je bil mobilnemu opazovanju z udeležbo na turistično-literarni poti, ki jo je vodil Zdravko Haderlap. Kot ugotavljata avtorici, je raziskovalna hoja podobna antropološkemu opazovanju z udeležbo, »a bolj zgoščena, morda bolj pristranska, sploh v kombinaciji z vodičem, morda plitvejša, a zato nič manj informativna in privlačna« (str. 134).

Podobno koncipiran je bil tudi turistično-izobraževalni sprehod po Novi Gorici, ki ga je vodil Blaž Kosovel. Sledeč Ravnikarjevi urbanistični ideji ter političnem diktatu, po katerem naj bi mesto postalo »socialistična izložba na Zahod«, so se na poti razpirale notranje disonance: med prvotnimi in drugotnimi prišleki, med centralno in lokalnimi oblastmi, med parkom in neukročeno naravo v mestu ... Kot v analizi sprehoda reflektira Špela Ledinek Lozej, je ena izmed posebnosti hodinarsko-diskusijske metode tudi skupno grajenje znanja, ki vodi do prepletanja misli, kar vodi v skupno

avtorstvo ne samo spoznanj, pač pa tudi tovrstnih zapisov. To zelo močno odseva tudi iz sklopa, ki ga sestavljajo fotografije in misli drugih udeležencev hodinarja po slovenski Obali.

Zadnji hodopisni esej poteka ob strugi reke Rižane in se potaplja v vprašanja antropocena, obenem pa razpira vprašanje uglaševanja večglasnosti tako samega raziskovanega fenomena kot tudi skupine raziskovalk. Ne samo skupna hoja, pač pa tudi skupinske diskusije in pisanje »vmesnega teksta« med terenskimi dnevniki in končno objavo se namreč tako kot reka pretakajo, vijugajo, zastajajo ...

Sedem hodopisnih esejev opisuje zelo različne poti in modalitete pritegnitve hoje in kreativnega pisanja v raziskovalni proces ter načjenja številna vprašanja, povezana s posameznostmi konkretnih kontekstov raziskovalnih pohodov, zato včasih deluje nepovezano. Vendar pa zbirka esejev, uokvirjena med *Prolog in Hodopisni epilog*, vsekozi sledi večplastnemu razmisleku o hoji in pisanju kot orodjih spoznavanja in metodah etnografskega dogodka. Hodopisi, »ki so v tesnem razmerju s klasičnim pojmovanjem etnografije, a so vendarle specifični zaradi svoje meditativne intervencije, ki hojo in pisanje preizkuša kot dve metodi antropološkega raziskovanja« (str. 172), nudijo prostor širšim metodološkim vprašanjem in prevprašujejo domet kvalitativnega raziskovanja. S tem se umeščajo v polje postkvalitativnega raziskovanja, za katerega so značilne raziskovalne prakse onkraj metodološkega proceduralizma in upoštevanje sopostajanja raziskovalca, raziskovanega in raziskovalnih tehnologij, ki transformirajo pomen raziskovalnega dogodka. Pri tem skupna hoja in intenzivne diskusije zabrisujejo meje med mislimi posameznika, kar lahko zabriše tudi uvid v razmerja moči v skupini. Tako kot se prepletajo koraki, se prepletajo tudi besede od uglaševanja do resonance v nedokonč(a) nem hodopisu. Zbrani eseji so po eni strani končni rezultat raziskave, čeprav so ohlapnejši kot znanstveni članki in

slogovno bližje literarnemu pisanju, po drugi pa nudijo izhodišča in nastavke za strožje formulirano znanstveno pisanje. Pogosto odražajo meditativno vlogo razmišljanja v gibanju, v katerem se prepletajo pretekle izkušnje raziskovalca, ki se obudijo ob doživetem na poti in se spojijo s teoretskimi

premiseleki, pridobljenimi iz del drugih avtorjev in pogovorov s sopotniki. Knjiga tako z rahljanjem in zabrisovanjem meje med klasičnim znanstvenim in literarnim pisanjem nudi zanimivo in tekoče branje, ki ga metodološki diskurzi in raznolikost primerov ne ovirajo. Zato s svojo žanrsko hibridnostjo

in novimi pogledi prestopa pogosto ločnico med profesionalnimi bralci in bralci za užitek. Gre torej za delo, ki zahtevne premiseleke o metodologiji in epistemologiji prinaša na izjemno svež in berljiv način.

VANJA HUZJAN: Materialni svet otroštva.

Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2023, 206 str.

Knjiga *Materialni svet otroštva* se začne s fotografijo na ovitku in napako pri njenem opisu, ki ju avtorica pojasni v uvodnih stavkih in nas na ta način povabi v vznemirljivi svet kompleksnih interpretacij materialnih sledi preteklosti. Preteklost v knjigi je čas od začetka 20. stoletja do druge svetovne vojne v Ljubljani in okolici, interpretacijam pa sledi skozi fotografsko in priročniško gradivo ter pripovedi. Avtorica predstavi raziskavo, ki je bila zasnovana etnološko in je sledila dvema izhodiščema: prvič, da so predmeti pomemb-

ni pričevalci preteklosti, saj materializirajo družbena delovanja in pomene, ter drugič, da vzgoja in socializacija otrok konstituirata družbo in kulturo. Ker se družba in kultura ustvarjata z ustvarjanjem otrok, je avtoričino temeljno vprašanje, kako je družba Ljubljane in okolice v prvi polovici 20. stoletja socializirala otroke preko stvari in predmetov. V nasprotju z naslovno fotografijo, ki prikazuje bogato oblečeno deklico z modnim klobukom na glavi in knjigo v naročju, postavljeno v meščansko okolje preobilja igrač in otroških predmetov, je že v uvodu jasno, da bo predmet raziskave interpretiran skozi intersekcionalnost razreda in spola. Materialni svet otroštva prečijo razredne in spolne razlike, ki so bile konstitutivni elementi razredno in spolno globoko razdeljene in razslojene slovenske družbe tistega časa. Avtorica nas potemtakem na samem začetku ne povabi samo v vznemirljivi svet kompleksnih interpretacij materialnih sledi preteklosti, temveč v še bolj vznemirljivo realnost, kjer so bili otroci večinskega prebivalstva na vasi »bolj ali manj lačni, redko umiti, slabo oblečeni in tudi duševno zanemarjeni. Nasprotno je bil otrok statusni simbol meščanske družine in zato je bila skrb za njegove materialne potrebe in ,pravilno‘ vzgojo neprimerno večja« (str. 8).

Vanja Huzjan je k raziskavi pristopila z vprašanjem, katere in kakšne so bile razmere, v katerih so živeli otroci v Ljubljani in okolici v navedenem obdobju, ter kako so te razmere konstituirale kulturo otroštva kot občutenja in vsakdanjega življenja. S preprostim vprašanjem je sprožila niz raznovrstnih odgovorov, ki jih je izvirno sestavila v kompleksno celoto odlično izpeljane raziskave. To zahtevno delo je opravila znanstveno natančno, metodološko dosledno in osebno raziskovalno angažirano. Viri raziskave so bili pisni, slikovni in predmetni ter ustni. Med pisnimi viri je avtorica analizirala tedanje priročnike za nego in vzgojo otrok, bontone, članke ter strokovne in leposlovne knjige. Kljub temu da so priročnike večinoma pisali moški, je bil najpomembnejši vir priročnik ene redkih avtoric, Milice Stupan, iz leta 1932. Vanja Huzjan je v tem priročniku našla natančno standardizacijo otroka in odraslega skladno z normativnim redom takratne družbe, tudi delitev otrok na mestne, kmečke in proletarske.

Med slikovnimi in predmetnimi viri je avtorica uporabila družinske filme, posnetke in fotografije, otroške in družinske portrete, shranjene v muzejih in fototekah, ter raznovrstne razstave. Temeljno gradivo za raziskavo pa je avtorica pridobila z ustnimi viri. Posnela je

* Mirjam Milharčič Hladnik, dr. sociologije, izredna profesorica, znanstvena svetnica, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko izseljenstvo in migracije; mirjam.milharcic-hladnik@zrc-sazu.si.